

hans idealtyp verkligen kan hjälpa oss förstå med vilka verktyg populismen bör bemötas. En populismteori måste alltid vara en demokratiteori, skriver han (s. 16). Men en teori om stödet för (och lösningen på) populism måste nog alltid vara en samhällsteori, kan man invända. En konkret risk är att Müllers raska avfärdande av sociologiska och psykologiska förklaringsmodeller gör det bland annat omöjligt för honom att se sociala reformer och omfördelning som en del av lösningen.

LITTERATURFÖRTECKNING:

Müller, Jan-Werner, 2013. *Demokratins tidsålder. Politiska idéer i 1900-talets Europa*. Göteborg: Daidalos.

Sara Kalm är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
E-post: sara.kalm@svet.lu.se

Stangneth, Bettina, 2014. *Eichmann before Jerusalem. The unexamined life of a mass murderer*. London: Penguin Random House.

Anmälan av Peter Strandbrink

I det avförtrollade – ett begrepp som Max Weber lånade av den tyske romantikern Friedrich Schiller – moderna samhället saknas egentligen vetenskapligt tålamod för det som inte kan påvisas eller verifieras förnuftsmässigt. En sidoeffekt av den höga värderingen av rationellt tänkande är emellertid att vissa fenomen, begrepp och omständigheter tenderar hamna utanför vetenskapens uppmärksamhetsradie, trots att de ibland kan spela en dramatisk roll för hur vi ska förstå samhället eller värdera politiska händelser och sammanhang. Hur ser rationella analyser ut av sådant som kärlek, hat, legender, ikoner, hämnd, likgiltighet, bitterhet, godhet, girighet, tro eller begär? De är uppenbart att de kan vara extremt politiskt betydelsefulla, men är de ens möjliga att analysera rationellt?

I den serie reportage för *The New Yorker* (sammanskrivna med ett post scriptum i den bok som publicerades av *The Viking Press* samma år) från rättegången mot Adolf Eichmann i Jerusalem 1963 där hon formulerar sin teori om ondskans banalitet försöker Hannah Arendt tolka Eichmanns försvar och drivkrafter som central administratör av tredje rikets judeutrotning i Centraleuropa. Hennes argument är både mästerliga och skolbildande. Hon underkänner bestämt den normala etiska tolkningen att ondska på den närmast ofattbara nivå som bedrevs av den tyska nazismens ideologiska maskineri måste förankras i storslagna metafysiska eller ideologiska överväganden för dem som utför dess avgörande handlingar. Den normala bilden är att arbetet för dessa måste vara del av ett övergripande system eller paradigm som ger det mening och legitimitet. Arendt menar istället att det hos Eichmann är oförmågan till reflektion över statens ideal av hat, förakt, antisemitism, renhet, kränkhet och kollektivt raseri som gör deportation och massmord på en hel folkgrupp konkret möjlig. Hennes välkända slutsats är att Eichmann inte gjorde vad han gjorde under kriget för att han intellektuellt förhöll sig till en övergripande ideologisk* kulturell agenda – utan för att han *inte* gjorde det utan i första hand var intresserad av sin egen krets och sin egen byråkratisk-militära karriär. Hans delaktighet i Förintelsen saknade på så vis, menar Arendt, egentlig moralisk underbyggnad. Kan man tänka, förefaller hon anta, så kan man inte göra monstruösa handlingar. Arendts bild av denna avsiktslösa och därmed mer ansvarslösa ondska erinrar om den totala likgiltighet Josef K i Kafkas *Processen* från 1925 möter från 'Slottet' – vars namn- och motivlösa administrativa maskineri bara rullar vidare för att slutligen krossa honom. I båda fallen skär bilderna hårt mot den moraliska intuition som vill (eller rentav kräver) att skadliga handlingar har avsikter och subjekt. För Arendt saknas det hos Eichmann.

I sin välarbetade studie *Eichmann before Jerusalem* från 2014 vräker den tyska

historikern Bettina Stangneth i allt väsentligt grundvalen för Arendts teori överbord. I en kartläggning av Eichmanns liv och tänkande före, under och efter kriget når Stangneth djupare än man trodde var möjligt. Genom detaljerade analyser och noggranna empiriska redogörelser visar hon hur Eichmann identifierade sig med det nazistiska projektet, både i bredare ideologisk mening och dess framväxande judeutrotningspolitik. Han fick tidigt rykte om sig (enligt Stangneth i hög grad oförtjänt; han saknade uppenbarligen de kunskaper i jiddisch han ansågs ha och hade även i övrigt dimmiga föreställningar om många andra sammanhang han uppfattades som en auktoritet i) att vara en av tredje rikets främsta kännare av den 'judiska frågan'. Eichmann underbläste och utnyttjade smidigt denna status som snabbt transporterade honom uppåt i den nazistiska statshierarkin. Han var också en ivrig skribent och det finns en rikedom av dagboksanteckningar, brev och även tilltänkta bokmanus av hans hand som Stangneth noga följer. Det framgår tidigt i hennes studie hur Eichmann såg sig själv som en framstående intellektuell och tänkare, som både skrev om sin egen politisk-ideologiska gärning och sin politiska omgivning.

Den för Arendt mest förkrossande delen av Stangneths allmänt förkrossande arbete rör dock Eichmann i exilen i Argentina. Överlevande tyska högre statsjästemän och teknokrater som undkommit krigets rättsliga efterspel betraktades i grund och botten som en gudasänd gåva av president Juan Perón för den roll deras byråkratiska, ekonomiska och professionella kvaliteter kunde spela för Argentinas samhällsbygge. Den tyska kolonin höll visserligen en låg profil, men var påtaglig, och politiskt skyddad. Bland dessa flyktingar från SS, Gestapo och tredje rikets statsapparat fanns bland andra Josef Mengele, Martin Bormann, Eichmann, Ludolf von Alvensleben som varit Himmlers adjutant och hög SS-officer och Willem Sassen som varit holländsk SS-journalist. Då Eichmann befunnit sig i Buenos Aires i ett par år inledde Sassen 1957

en serie samtal för att upprätta sanningen om den nationalsocialistiska krigsgärningen, som man menade hade begravts under efterkrigstidens lögner. Fascinerad av det då nya och exklusiva mediet bandade Sassen dessa samtal. Till Stangneths bedrifter hör en kartläggning och inventering av denna serie rullband (och de cirka tusen sidor originaltranskriberingar som också gjordes, med Eichmanns egna handskrivna rättningar och kompletteringar i efterhand), som tidigare bara varit fragmentariskt kända. Banden omfattar (inklusive vissa dubletter) totalt 29 timmars samtal mellan april och oktober hemma hos Sassen i denna nazistiska elit i exil med Eichmann som huvudperson eftersom han sågs som den överlägset mest insatte i den tyska utrotnings-, koncentrationsläger- och deportationspolitiken.

Sassens syfte var att med hjälp av denna dokumentation (som han senare kunde sälja delar av) visa att efterkrigsbilden av de gärningar Tyskland tillskrevs (vilka också spelade synbar roll för grundandet av staten Israel 1948) var felaktig. Kanaler fanns också till internationell press för att sprida budskapet och den vägen både återupprätta nazismens heder och undergräva den nya judiska staten. Det visade sig dock att detta var fantasier. Det framträdde alltmer tydligt under samtalen hur entydigt stolt Eichmann var över sitt eget viktiga arbete under kriget, den imponerande skala det utförts på, sina egna kvaliteter som expert och problemlösare av dessa svåra frågor i den nazistiska statens ideologiska tjänst och de enorma logistiska, politiska och statsadministrativa problem han genomgående funnit häpnadsväckande effektiva lösningar på. I detta material framträder, visar oss Stangneth, en välargumenterad, intellektuellt kompetent, påläst, initierad, hängiven och politisk-ideologiskt kvalificerad nationalsocialist. Samtalen mynnar på så vis aldrig ut i den historierevision Sassen föreställt sig och stannar till slut av.

I sig innebär Stangneths insats speciellt i denna del att Arendts tolkning av Eichmann

inte kan upprätthållas. Den icke-tänkande, enkelspåriga, tomma, okritiska – och därmed moraliskt mindre ansvariga och politiskt mer irrelevanta – person som döms och hängs i Jerusalem 1963 som Arendt beskriver existerade inte. Däremot framställde sig Eichmann under rättegången på det sättet och Arendt fann uppenbarligen inga skäl att syna honom. Som Stangneth antyder så betyder det inte att Arendts teori om ondskans banalitet måste vara felaktig – men Adolf Eichmanns ideologiska, intellektuella och politiska profil kan inte användas för att grundlägga den. Märkligt nog framstår alltså Arendt sedan vi läst Stangneth som en skarpt rationell och kritisk

filosof som dock inte ser att seriös ondskan kan vara länkad till seriöst tänkande trots att Eichmanns liv och död borde ha varit ett utmärkt sätt att visa hur just detta är tänkbart.

LITTERATUR

Arendt, Hannah. 1992 (1963). *Eichmann in Jerusalem. A report on the banality of evil*. New York: Penguin Books.

Stangneth, Bettina. 2014. *Eichmann before Jerusalem. The unexamined life of a mass murderer*. London: Penguin Random House.

Peter Strandbrink är docent och lektor vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Södertörns högskola.
E-post: peter.strandbrink@sh.se

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.org